

ШАПТАЛА С. М.,
здобувач кафедри економічної безпеки
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 342.95

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Визначено місце економічної безпеки держави в її національній безпеці та проаналізовані різні погляди на зміст зазначеної категорії. Розглянуто сутність державно-правового забезпечення економічної безпеки держави, та запропоновані окремі заходи його вдосконалення.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, державно-правове забезпечення, державно-правове забезпечення економічної безпеки, концепція економічної безпеки, стратегія економічної безпеки.

Определено место экономической безопасности государства в ее государственной безопасности, и проанализированы разные взгляды на содержание данной категории. Рассмотрена сущность государственно-правового обеспечения экономической безопасности государства, и предложены отдельные мероприятия его усовершенствования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, государственно-правовое обеспечение экономической безопасности, концепция экономической безопасности, стратегия экономической безопасности.

The place was economic security to its national security, analyzed different views on the contents of the category. Consideration was given to the nature of state-legal economic security of the state, have been proposed some measures to improve it.

Key words: economic security, national security, public-legal economic security, the concept of economic security, economic security strategy

Вступ. Однією з найважливіших умов успішного реформування суспільства є наявність ефективного державно-правового забезпечення економічної безпеки України. Проблеми державно-правового забезпечення економічної безпеки виникають у будь-яких економічних системах різних країн. При цьому має здійснюватися специфічна адміністративно-правова політика, покликана підтримувати на природному рівні головні макроекономічні пропорції. В умовах політичної нестабільності, реформування суспільства, перехідних економіках метою такої політики є, передусім, подолання диспропорцій у різних сферах економіки, а також належний захист від загроз економічній безпеці.

Постановка завдання. Комплекс проблем, пов'язаних з реформуванням суспільства, підсилюється такими економічними негараздами, як дефіцит державного бюджету, інфляція, падіння рівня виробництва, наявність безробіття та різке падіння рівня життя населення, які набувають широкого розповсюдження та ще більшого масштабу у зв'язку з відсутністю науково обґрунтованої стратегії національно-економічного розвитку, що базується на економічно безпечних орієнтирах. Разом з тим проблема державно-правового забезпечення економічної безпеки ніколи не існувала відокремлено. Вона є похідною від специфіки економічного зростання на кожній стадії розвитку суспільства. Конкретизований зміст цієї проблеми може змінюватися залежно від різних факторів та причин, впливаючих на динаміку зовнішніх і внутрішніх умов функціонування економічної системи в період реформування суспільства.

Проблеми державно-правового забезпечення економічної безпеки України досліджували окремі вчені, серед яких: А.І. Берлач, З. Варналій, В.М. Геєць, І.І. Дідович, Я.А. Жаліло, О.О. Зінченко, О. Кальмук, Г.В. Козаченко, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.С. Користін, О.М. Ляшенко, В.І. Мунтіян, Г.А. Пастернак-Таранушенко, М.М. Пендюра, І.І. Подік, О.В. Половян, В.П. Пономарьов, А.Й. Присяжнюк, О.С. Сасенко, Н.М. Ткачова, І.Я. Фабін, Т.В. Філіпенко, О.І. Черняк, О.М. Чечель та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей державно-правового забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах

Результати дослідження. Природно, що реформування суспільних відносин, що викликають зміни трансформаційних процесів в економіці, сприяють подальшому розвитку не тільки конкретної економіки, а й адміністративній науці. У цьому контексті відносно новою категорією є «державно-правове забезпечення економічної безпеки». За своїм змістом державно-правове забезпечення економічної безпеки належить



до числа тих проблем, від вирішення яких залежить стан тієї або іншої держави, тому що її забезпечення дозволяє реалізувати ефективний розвиток, результатом якого є економічна незалежність, відновлення виробництва, раціональна зайнятість, зростання рівня життя та соціальної захищеності населення, зовнішньоекономічна рівновага. При цьому знищуються або нейтралізуються загрози докорінним інтересам як держави в цілому, так і кожного її мешканця.

Сучасна світова фінансово-економічна криза призвела до занепаду цілого ряду секторів економіки України, вплинула на діяльність багатьох підприємств і установ, зниження доступності кредитів та відтік інвестицій, що призвело до скорочення обсягів виробничої діяльності українських підприємств та до згорання попиту і пропозиції на товарних і фінансових ринках. У результаті перед більшістю економічних суб'єктів гостро постала проблема створення дієвої системи державно-правового забезпечення економічної безпеки, здатної забезпечити зниження рівня економічної загрози як особистості, так і держави. Водночас становлення внутрішнього і зовнішнього економічних ринків вимагає переосмислення ряду базових теоретичних і практичних засад державно-правового забезпечення економічної безпеки України. Саме тому в сучасних умовах державно-правове забезпечення економічної безпеки України набуває першочергового значення, оскільки воно визначає напрями для прийняття основних соціально-економічних рішень.

Однак сьогодні залишається неуточненим зміст державних заходів у сфері державно-правового забезпечення економічної безпеки України. Крім того, як слушно зауважує професор О.Є. Користін, на сьогодні відсутні методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки, національної економіки. Зазначені факти, а також перехід до нових ринкових форм господарювання, державне регулювання забезпечення економічної безпеки в умовах недосконалої правової бази, відсутність науково обґрунтованої концепції реформ негативно впливають на розроблення державно-правової стратегії забезпечення економічної безпеки України [1].

Економічні проблеми на теперішній час стають одними із головних, вони обумовлюють направленість соціального процесу. Економічна безпека, поряд із політичною, воєнною, економічною, інформаційною та іншими видами безпеки нині розглядається як один із важливих складових елементів національної безпеки держави. На сьогоднішній день, якщо усвідомити глобальний характер економічної проблематики, соціально-економічний процес не може здійснюватися без урахування економічних обмежень. Враховуючи це, на сучасному етапі розвитку суспільству необхідна більш глибока розробка економічних оцінок і нематеріальних цінностей, які є невід'ємними елементами задоволення потреб людини. Водночас недостатня увага до проблем економічної та фінансової стійкості, відсутність докорінних змін у сфері економіки після проголошення незалежності в Україні, відсутність послідовного реформування законодавства, деформація ринкових відносин зумовили деформацію ринкових відносин, унаслідок чого почалося зростання тіньового сектора економіки, зокрема, збільшилася частка капіталів кримінального походження, власники яких постійно намагаються їх легалізувати.

Безумовно, що належний рівень економічної безпеки має досягатись за допомогою здійснення єдиної державно-правової політики, підкріпленою системою скоординованих заходів, адекватних зовнішнім та внутрішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтись виходу з кризи, стабілізувати економічну ситуацію в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення. До речі, як слушно зауважує А.Й. Присяжнюк, висновок щодо того, що економічна безпека однаково важлива для особи, суспільства, держави підтверджується положеннями ст. 17 Конституції України, в якій забезпечення економічної безпеки України визнано найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу [2, с. 808].

Регулювання економічної безпеки в умовах реформування суспільства є актуальним завданням становлення державності. Це завдання є досить складною проблемою, особливо зараз, коли держава перебуває на етапі глибокої економічної кризи. За останні роки у сфері економічної безпеки була створена законодавча база, накопичений як позитивний, так і негативний досвід, сформульована нова структура органів її регулювання. Але розробка проблеми державно-правового забезпечення економічної безпеки України ще далека від свого вирішення. Породження нових економічних загроз повинні знайти адекватне вирішення в адміністративно-правовому законодавстві щодо державно-правового забезпечення економічної безпеки України.

Подальший розвиток України та входження її як рівноправного члена до загальноєвропейських геополітичних об'єднань, зокрема таких як ЄС, ООН, СНД, ГУУАМ, безумовно, передбачає необхідність забезпечення її суверенітету та незалежності, адже саме їх наявність характеризує державу як самодостатнього та самостійного суб'єкта зовнішніх та внутрішніх відносин.

Але для визначення особливостей державно-правового забезпечення економічної безпеки держави необхідно з'ясувати місце економічної безпеки держави у її національній безпеці. Більшість авторів зазначають, що саме економічна безпека, поряд із політичною, інформаційною, військовою, є однією з основних складових національної безпеки, яка забезпечує суверенітет та незалежність країни, як гарантія незалежності держави, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства.



Так, зокрема, сучасні європейські та американські економісти запевняють, що економічна безпека є основою національної безпеки, яка відображає підвищення значущості гарантування безпеки у всіх сферах життя людства й особливо в економіці через зростання у світі ролі чинників ризику, невизначеності, випадковості і взаємозалежності. На думку американських вчених, економічна безпека повинна відповідати таким умовам, як збереження економічної незалежності країни, спроможності приймати рішення для задоволення власних інтересів у питаннях щодо розвитку господарства, а також можливості забезпечити вже досягнутий рівень життя населення та вжити необхідних заходів для його подальшого підвищення. Отже, зарубіжні вчені вказують на ключовий аспект у понятті економічної безпеки, яким є гарантування незалежності країни та свободи у прийнятті рішень як у внутрішньополітичній сфері, так і в міжнародних питаннях.

Переважає більшість вітчизняних вчених наполягають на тому, що економічна безпека є однією з найважливіших складових елементів національної безпеки, що відбиває зв'язок між економічною могутністю держави, її воєнно-економічним потенціалом і національною безпекою [3, с. 239-309]. Як запевняють Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, зазначений зв'язок передбачає свідоме підтримання в державі визначених пропозицій між накопиченням валового внутрішнього продукту та воєнним будівництвом для забезпечення кількісних і якісних параметрів обороноздатності [4, с. 15]. Його думку підтримують А.І. Берлач і Т.В. Філіпенко, наполягаючи, що розглядати економічну безпеку поза контекстом національної безпеки неможливо. Адже нехтування економічною безпекою може призвести до катастрофічних наслідків, зокрема: спаду галузей економіки, банкрутства підприємств, підриву системи життєзабезпечення нації з подальшою втратою суверенітету [5, с. 20].

Вітчизняний фахівець В.І. Мунтіян, який здійснив системне та всебічне наукове дослідження проблеми економічної безпеки України як провідної складової національної безпеки, зауважує, що основними складовими економічної безпеки України є сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, демографічна безпека та ін. [6, с. 37]. На думку деяких інших вітчизняних вчених, економічна безпека держави є не лише однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, але й базовою, вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів [7, 8, с. 13].

Український дослідник Я.А. Жаліло трактує економічну безпеку як «складну багатofакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на якомусь визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх та зовнішніх, а також з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [9, с. 56-87]. Професор Г. Пастернак-Таранушенко визначає економічну безпеку як «стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для гідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [10, с. 112]. Це трактування є вужчим, але, водночас, підтверджує те, що держава повинна сприяти посиленню безпеки кожного її суб'єкта, що, своєю чергою, допомагатиме зміцненню її загального потенціалу. Прогресивною у цьому напрямку є думка вітчизняного науковця В.М. Гейця, який визначає, що економічна безпека держави визначається як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [11, с. 112].

Таким чином, економічна безпека є вирішальною, основоположною складовою національної безпеки, яка водночас нерозривно пов'язана, залежить і взаємодіє з іншими її складовими (політичною, правовою, оборонною, інформаційною, інтелектуальною тощо), тобто є необхідною умовою для функціонування будь-якої держави.

Дане питання набуває статусу комплексної потреби щодо державно-правового забезпечення економічної безпеки: по-перше, комплексом засобів формування економічної безпеки держави і, по-друге – механізмами антикризової діагностики економіки, оцінки та протидії внутрішнім і зовнішнім, потенційним і реальним кризовим проявам та недопущення руйнування економічної стабільності України.

Український дослідник О.О. Зінченко визначає, що забезпечення економічної безпеки – це системний процес, в якому поєднуються три основних компоненти: по-перше, діагностика та оцінка фінансово-економічних, операційних та організаційних критеріїв з метою завчасної ідентифікації джерел виникнення, видів і стадій розвитку небезпечних для діяльності підприємств проявів; по-друге – своєчасне застосування релевантного каталогу антикризових (стабілізаційних) заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх факторів; по-третє – формування системи рекомендацій і заходів щодо створення конкурентної переваги і забезпечення розвитку підприємств на усіх етапах його життєвого та операційного циклів [12]. Як зазначають вітчизняні вчені І.Я. Фабін та І.І. Дідович, забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки має складну й багатопланову структуру, що означає: а) спроможність економіки підтримувати суверенітет країни і геополітичне становище у світі, самостійно визначати політику в еко-



номічній сфері та пристосовуватися до умов розвитку, що склалися; б) системне оцінювання стану економіки з позиції захисту національних інтересів країни; в) здатність і бажання органів влади протистояти загрозам та викликам шляхом підвищення ефективності управління та створення сприятливих умов для розвитку конкуренції та підприємницької діяльності в межах дотримання корпоративних правил; г) зміцнення законодавчої та судової влади, більш раціональної діяльності податкової системи на основі поєднання інтересів суб'єктів країни та центру; д) створення економічних і правових умов, які усувають криміналізацію; е) використання міжнародних стандартів функціонування сучасної ефективної держави.

На нашу думку, забезпечення економічної безпеки країни представляє собою постійний процес. Кількісний та якісний аналіз загроз економіці держави дозволяє зробити висновок щодо необхідності комплексного та системного підходу до організації системи державно-правового забезпечення економічної безпеки України, яка являє собою комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних та профілактичних заходів, що забезпечують реалізацію захисту інтересів економіки держави від різного роду загроз.

Крім того, аналіз світового досвіду державно-правового забезпечення економічної безпеки свідчить, що основними засадами подолання депресивності та диспропорційності розвитку економіки країни як ключового завдання забезпечення економічної політики в умовах кризи є такі:

- удосконалення організаційних та методологічних підходів щодо державного регулювання, управління процесами економічного розвитку та фінансової підтримки впровадження програм економічного розвитку;
- проведення комплексу організаційних заходів щодо залучення (на взаємовигідних засадах) до реалізації програм економічного розвитку місцевого бізнесу і місцевої громадськості; посилення прозорості та ефективності цього процесу;
- забезпечення реальної участі регіонів у реалізації загальнодержавних програм, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету та реалізуються на території певного регіону;
- удосконалення механізму розподілу субвенцій, що виділяються з державного бюджету для підтримки розвитку економіки регіонів;
- посилення фінансових можливостей місцевих бюджетів за рахунок збільшення їх дохідної частини (у т.ч. за рахунок запозичень на внутрішньому ринку, інших форм залучення коштів);
- суттєве посилення ролі та значення регіональних фінансових інститутів (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, венчурних інвестиційних фондів тощо) ресурсів та їх застосування зонального розвитку.

Крім зазначених засад, система державно-правового забезпечення економічної безпеки України повинна відповідати таким основним вимогам: забезпечувати надійний захист економічних інтересів держави, суспільства, суб'єктів господарювання, громадян; своєчасно прогнозувати та відвертати загрози економічній безпеці; функціонувати в рамках, визначених законодавством.

З метою вдосконалення системи державно-правового забезпечення економічної безпеки України необхідно сформулювати ефективну систему державно-правового забезпечення економічної безпеки, що повинно здійснюватися шляхом розробки необхідних правових норм, створення відповідних органів державної влади й управління, а також налагодження механізмів контролю за їх діяльністю. На нашу думку, система державно-правового забезпечення економічної безпеки України повинна охоплювати державне регулювання органів законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронних органів, суб'єктів господарювання, організації окремих громадян, їх об'єднання в таких режимах: глобального, державного, регіонального та локального застосування; довгостроковому (10-20 років); річному; підвищеної готовності; повсякденному.

На наш погляд, першочергово необхідно прийняти Закон «Про економічну безпеку України» та запровадити практику схвалення парламентом Стратегії національної економічної безпеки, яка б узгоджувалася зі Стратегією соціально-економічною та культурного розвитку України. Також, зважаючи на тривалу економічну кризу, доцільним є розроблення Стратегії національної економічної безпеки, яка б конкретизувала положення Концепції економічної безпеки. Цей документ мусить стати стратегічним орієнтиром та закласти основи економічної безпеки України на 10-20 років або більш тривалий період. Зазначена Стратегія повинна базуватися на багатоваріантності прогнозів соціально-економічного розвитку України та коригуватися в залежності від розвитку подій, а також повинна передбачати: формування державної економічної та необхідного державно-правового механізму, передбачаючих усунення або пом'якшення дії факторів, підриваючи соціально-економічну систему держави; здійснення ефективного регулювання та координації органів державної влади по забезпеченню економічної безпеки на міжнародному, національному та регіональному рівнях; визначення характеристики, класифікації та ознак зовнішніх та внутрішніх загроз, визначення та моніторинг факторів і причин, що підривають економічну безпеку держави; визначення критеріїв і параметрів, що характеризують національні економічні інтереси; визначення поняття економічної злочинності та суттєвих механізмів боротьби з цим негативним явищем.

Доцільно також розробити Державну програму першочергових і дострокових заходів щодо забезпечення економічної безпеки України, контроль за виконанням якої необхідно покласти на управління економічної безпеки Ради національної безпеки і оборони України. Зазначений документ повинен визначати



життєво важливі національні економічні інтереси, індикатори та загрози економічній безпеці, передбачати створення системи національної безпеки, вказувати механізми забезпечення економічної безпеки. Програма повинна узгоджуватися з прийнятою Верховною Радою Концепцією національної безпеки.

Таким чином, зазначені нормативно-правові акти повинні стати основними при розробці національного законодавства у сфері економічної безпеки України. Вказані Закон «Про економічну безпеку України» і Стратегія національної економічної безпеки покликані стати своєрідними орієнтирами, з якими зв'язані всі дії, починаючи від вищих посадових осіб держави та вищих органів державної влади й управління до державних службовців, органів місцевої державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій. Підлягатимуть коригуванню відповідно до цих основних документів всі раніше прийняті закони, укази, постанови, програми тощо.

Крім того, на нашу думку, важливим є здійснення наукової експертизи всіх раніше виданих нормативно-правових актів і тих, що розробляються, на предмет відповідності їх вимогам сучасної економічної безпеки України. У разі виявлення будь-якої невідповідності, а також порушень законності, протиріч слід готувати пропозиції щодо скасування цих актів чи внесення до них відповідних змін. Застосування наукової експертизи, можливість забезпечити обґрунтованість, узгодженість, якість, своєчасне прийняття, виявлення позитивних і негативних наслідків дії таких актів, визначення їх місця в системі чинного законодавства.

Висновки. Отже, в сучасних умовах, які характеризуються наявністю систематичних загроз, очевидна необхідність постійного державно-правового забезпечення економічної безпеки. При цьому система державно-правового забезпечення повинна бути побудована таким чином, щоб адекватно оперативного реагувати на будь-які зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі. З цієї метою ми і пропонуємо запровадження низки перерахованих заходів.

Список використаних джерел:

1. Користін О.Є. Теоретико-методологічні й організаційні проблеми забезпечення економічної безпеки [Текст] / О. С. Користін: [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvns/2010_5/korustin.htm. – Назва з титул. екрану.
2. Присяжнюк А.Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Текст] / А.Й. Присяжнюк // Форум права. – 2011. – № 1. – с. 808–813 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-/FP/./11praiebd.pdf. – Назва титулу з екрану.
3. Берлач А.І. Безпека бізнесу [Текст]: [Навч. посібн.] / А.І. Берлач. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.
4. Перехідна економіка [Текст]: [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [В.М. Геєць, С.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Гейця]. – К.: Вища шк., 2003. – 320 с.
5. Берлач А. І. Основи економічної безпеки України [Текст] : [Навчальний посібник] / А. І. Берлач, Т. В. Філіпенко. – Одеса, 2007. – 232 с.
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України [Текст] / В. І. Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
7. Чечель О.М. Економічна безпека в контексті державної економічної політики України [Текст]: / О. М. Чечель [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.nbuv.gov.ua/portal/Soc./10.pdf. – Назва з титул. екрану.
8. Пендюра М.М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій [Текст]: Дис...канд. юридич. наук. / М. М. Пендюра. – К., 2006. – 213 с.
9. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика [Текст]: [монографія] / Я.А. Жаліло. – К.: Вид-во НІСД, 2003. – 368 с.
10. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення [Текст]: / [Г. А. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка]. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
11. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие [Текст]: [монографія] / [В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк] / [за ред. В.М. Гейця]. – Х.: Вид-во «ІН-ЖЕК», 2006. – 240 с.
12. Зінченко О.О. Основні аспекти побудови механізму забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства в умовах кризи [Текст] / О. О. Зінченко //: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zinchenko-oo-osnovni-aspekti-pobudovi-mehanizmu-zabezpechennya-ekonomichnoyi-bezpeki-torgovelnogo-pidpriemstva-v-umovah-krizi>. – Назва титулу з екрану.

